

Tilburg,

tijdschrift voor geschiedenis,
monumenten en cultuur
Verschijnt driemaal per jaar

Jaargang 21, nr. 3
december 2003

Uitgave

Stichting tot Behoud van
Tilburgs Cultuurgoed
K.v.K.: S 41096029 • ISSN: 0168-8936

www.historietilburg.nl

Redactie

Henk van Doremalen en Ronald Peeters

Redactiesecretariaat

Ronald Peeters
Montfortanenlaan 96
5042 CX Tilburg
rpeeters@historietilburg.nl

Abonnement

€ 13,00
Losse nummers
verkrijgbaar in de
boekhandel (€ 4,50)
Abonneren door
overmaking op de
rekening van de Stichting
tot Behoud van Tilburgs
Cultuurgoed te Tilburg

Gironummer 5625554
AMRO-bank rek.nr.
42.81.63.343
onder vermelding van
'abonnement 2004'

Foto's

Indien niet anders vermeld:
Fotocollectie van
het Regionaal Historisch
Centrum Tilburg
Omslagfoto:
Café De Zwarte Ruiter vm. Noordstraat, 1904

Vormgeving

Scheepens Reclame Adviseurs en Ronald Peeters

Opmaak en druk

Drukkerij-Uitgeverij
Gianotten B.V., Tilburg

Ten geleide

Dit derde nummer van de jaargang 2004 bevat maar liefst vijf artikelen. Als u dan bedenkt dat vrijwel gelijktijdig voor het eerst een aparte bundel uitkomt met artikelen die te omvangrijk waren voor het tijdschrift *Tilburg* mag u concluderen dat de Stichting tot Behoud van Tilburgs Cultuurgoed wat betreft haar uitgaven een onmisbare rol vervult.

Kim Nagtzaam gaat in haar artikel in op het vreemdelingenbeleid tijdens de jaren van de Eerste Wereldoorlog. Zoals bekend uit eerdere studies werd Tilburg in deze periode overspoeld met vluchtelingen, die naast de vele ingekwartierde soldaten, het sociale leven in de stad danig beïnvloedde. De vraag die Nagtzaam stelt is welk beleid voerde de gemeente Tilburg destijds.

Jeroen Ketelaars schreef een bijdrage over de Drankwet van 1881 en de invloed die dat had in Tilburg. Door die wet werden de Tilburgse drankverkopers verplicht om een vergunning aan te vragen. Hoe ging dat in zijn werk, wie waren die aanvragers? Daarnaast behandelt hij enkele opmerkelijke gevallen rondom de Drankwet in Tilburg.

Cees van Raak gaat in zijn artikel in op het Nederland(sch) Volkenkundig (Missie-) Museum dat van 1936 tot 1986 in Tilburg heeft bestaan. De grote belangstelling die al vanaf het begin van de twintigste eeuw in Tilburg voor de missie bestond, is aanleiding geweest tot de oprichting van dit museum. Van Raak gaat in op de voorgeschiedenis, het ontstaan en de collectievorming.

Ton Wagemakers heeft nieuwe feiten ontdekt over het ontstaan van het Nederlands Textielmuseum. Het idee om te komen tot een textielmuseum blijkt al wat ouder te zijn dan aanvankelijk werd gedacht. In 1916 opperde een journalist de gedachte naar aanleiding van een bezoek aan een tentoonstelling in de (textiel)stad Lyon. Wagemakers plaats dat tegen de achtergrond van wat oudere tentoonstellingsideeën.

Joost op 't Hoog schrijft over de geschiedenis van een relatief recent gebouw. Het Academiegebouw aan de Prof. Cobbenhagenlaan; door H.A. Maaskant in 1965 ontworpen en tussen 1969 en 1972 gerealiseerd. Het is op de gemeentelijke monumentenlijst geplaatst en daarmee een van de jongste monumenten in de stad.

De redactie

Inhoud

- 75 **Kim Nagtzaam:**
Het vreemdelingenbeleid van de gemeente Tilburg tijdens de Eerste Wereldoorlog
- 81 **Jeroen Ketelaars:**
'Tot regeling van den kleinhandel in sterken drank en tot beteugeling van openbare dronkenschap' De Drankwet van 1881 in Tilburg
- 87 **Ton Wagemakers:**
De oorsprong van het Textielmuseum Over Lyon, 'kleinmoedigen en niet geloovenden'
- 90 **Cees van Raak:**
Het Nederlands(ch) Volkenkundig (Missie-)Museum 1936-1986, een roomse erfenis
- 99 **Joost Op 't Hoog:**
*Naoorlogse monumenten ?!!
Het 'Academiegebouw' van H.A. Maaskant, het jongste gemeentelijk monument van Tilburg*
- 102 **Tilburg kort:**
*Tilburg signalement LI
Boeken*

De oorsprong van het Textielmuseum

Over Lyon, 'kleinmoedigen en niet geloovenden'

Ton Wagemakers *

* Ton Wagemakers is cultuursocioloog en sociaal historicus en is werkzaam als directeur van het Nederlands Textielmuseum en interim-directeur van het Regionaal Historisch Centrum Tilburg. Publiceert over musea, oral history en de Tilburgse textiel.

***'Wij hooren reeds de tegenwerping van kleinmoedigen en niet geloovenden in de kracht hunner stad en hunner industrie...'*¹**
Totnogtoe wordt het begin van de discussie over de oprichting van een Textielmuseum geplaatst in het begin van de jaren twintig van de vorige eeuw. Een notitie uit die tijd van vermoedelijk F. Ouwering, de toenmalige gemeentearchivaris, waarin onder andere over het inrichten van een weefkamer wordt geschreven, wordt vaak als het beginpunt gezien.

Er bestaat ook een lijst waarin al enkele objecten worden genoemd, zoals bijvoorbeeld 'een ouderwetse weegschaal, waarmee wol gewogen werd.'² Doch deze datering, beginjaren twintig, behoeft correctie. Het eerste en nog onbekende verhaal over de oorsprong van het Textielmuseum in Tilburg speelt zich ongeveer tien jaar eerder af in de kolommen van de Nieuwe Tilburgsche Courant, de krant van Arts. Een journalist herinnert zich een bezoek aan de stad Lyon. O ja, tegen de *'kleinmoedigen en niet geloovenden'* schreef de journalist: *'Maar Tilburg wordt ook met den dag importanter.'* En, zo was (en is) het.

Tilburg en museum

Hing er al iets in de lucht in Tilburg, was het de *'tijdgeest'* of was het toeval dat een journalist over de jaarmarkt te Lyon las en zijn herinnering en gedachte de vrije loop liet? Eigenlijk is er geen verhaal van te maken. Tilburg en museum lijken vreemde woorden voor elkaar. Er zijn wel flarden, losse feiten bekend. Iets was er in die tijd wel gaande in Brabant. In het gebouw van het Provinciaal Genootschap te 's-Hertogenbosch kon men een verzameling kunstvoorwerpen bezichtigen. In Breda opende een Stedelijk Museum voor Geschiedenis en Oudheidkunde haar deuren. Men kon de geschiedenis en cultuur van de Baronie bekijken aan de hand van prenten en voorwerpen. In 1918 zou in Bergen op Zoom de Geschiedkundige Kring Het Markiezaat worden opgericht. De verzamelde voorwerpen waren in de oude Boterhal van de stad opgeslagen. Samenvattend zou men kunnen zeggen dat in

de oude steden van Brabant de culturele elites bezig waren met het bewaren en tentoonstellen van hun cultureel erfgoed.

In Tilburg werd gewerkt. Nu de losse feiten, de uitzonderingen op de regel. In 1885 organiseerde Sociëteit de Philharmonie een besloten schilderijtentoonstelling. Het zal niet echt aangeslagen zijn, pas 20 jaar later (1906) zou een tweede worden georganiseerd.³ Ik heb ook nooit gehoord of gelezen dat er Tilburgse textielabrikanten waren met een kunstcollectie. Bij het eeuwfeest van de verheffing van Tilburg tot stad in 1909 was bij de feestelijke tentoonstelling *'Stad Tilburg'* ook een kunstzaal, vermoedelijk een verkoop-tentoonstelling, ingericht.⁴ In de Tilburgsche Courant uit 1911 vond ik nog een berichtje over een tentoonstelling in een particuliere woning aan de Spoorlaan. Het waren schilderijen en tekeningen van de Tilburgse kunstschilders Piet Gerrits en Albert Verschuuren.⁵ Ten slotte vermeld ik de Internationale Tentoonstelling van Nijverheid, Handel, Kunst en Onderwijs van 1913 in Tilburg. Is er cultureel iets gaande in Tilburg? Ja, af en toe. In ieder geval wordt er niet nagedacht over het oprichten van een kunst- of kunsthistorisch museum. Verwijzingen naar wat zich elders in Noord-Brabant voordoet heb ik ook niet kunnen vinden. Een lopend verhaal valt er niet van te maken. Het enige lopende verhaal is een jaarlijkse tentoonstelling ... op de Tilburgse kermis, zoals in 1891 de historische tentoonstelling van Grombach!⁶ Dat is de Tilburgse cultuur!

De textielstad Tilburg spiegelde zich in haar ontwikkeling aan andere textielsteden in het buitenland. Behalve voor de industrie en de commercie moeten we daar ook cultuur bij betrekken. Roubaix, Verviers en Lyon lagen dichterbij dan Den Bosch, Bergen op Zoom of Breda.

De eerste reële kans om na te denken over het oprichten van een Textielmuseum deed zich voor in 1909. De textielindustrie werd gevraagd om een bijdrage te leveren voor de tentoonstelling *'Stad Tilburg 1809-1909'*. *'Het idee om de Tilburgsche textielindustrie, door een retrospectieve tentoonstelling te doen deelnemen, (werd) door onze leden met zeer weinig sympathie begroet'*, schreef de Vereeniging van Tilburgsche Fabrikanten van Wollen Stoffen aan het college van B & W toen haar om advies werd gevraagd.

Het textielmuseum (Le Musée des Tissus) van Lyon in het begin van de twintigste eeuw. (Coll. Musée de Tissus, Lyon).

Ze was van mening dat ze niet een getrouw beeld van de Tilburgse textielindustrie kon geven omdat *'al deze verouderde Machineriën en gereedschappen bereids onder sloophamers zijn verdwenen.'* Verder waren verschillende fabrikanten van mening dat deelnemen aan de tentoonstelling meer nadeel dan voordeel zou hebben. Men zag geen direct eigenbelang en was niet gevoelig voor promotionele argumenten. Uiteindelijk zou wel meegedaan worden, hoewel diverse grote textielbedrijven ontbraken, en kreeg de tentoonstelling toch allure door deelname van buitenlandse constructeurs van machines en hulpmiddelen.⁷ Interessant aan dit verhaal is dat de Tilburgse elite van textielabrikanten een tentoonstelling niet beoordeelt op haar culturele betekenis, maar het beoordeelt op haar economische waarde. Een mogelijke discussie over een Textielmuseum lijkt dan heel ver weg, tenzij er een formule te bedenken valt waar museum en industrie elkaar om economische redenen weten te vinden.

Lyon

Een bericht in het Handelsblad over de jaarmarkt te Lyon, indertijd vermaard door de zijde-industrie, inspireert een schrijver in de Nieuwe Tilburgsche Courant van 1 april 1916 tot een beschouwing onder de titel *'Een Tilburgsch Museum en een Tilburgsche Mis'*. De anonieme schrijver herinnert zich een bezoek van enige jaren geleden aan Lyon en in het bijzonder aan het Palais de Bourse et du Commerce. Behalve de Kamer van Koophandel en een handelsrechtbank bleek daar ook het *'musée historiques des tissus'*, een historisch textielmuseum, gevestigd te zijn. Hier is die combinatie van handel, economie en museum, wat mogelijk voor Tilburg interessant zou kunnen zijn. *'Alles wat in Lyon merkwaardig werd geweven is er ondergebracht - wij zagen bijvoorbeeld portretten van historische personen zoals in Tilburg ook wel ooit werden gewe-*

ven o.a. van H.M. de Koningin, in teekening van den heer Louis Meelis als wij het wel hebben.' Ook stonden er vele bekende weefgetouwen, bij voorbeeld van monsieur Jacquard, en was er een belangrijke vakbibliotheek.

Het museum kwam voort uit een museum voor kunst en industrie. In 1892 had men ervoor gekozen om zich te beperken tot textiel. Naast een fraaie verzameling van antieke weefsels was er een historisch overzicht van de zijde-industrie in Lyon. Een deel van dat overzicht was al te zien geweest op Internationale Wereldtentoonstelling te Parijs in 1889.⁸ Tilburgse textielabrikanten, die daar ook exposeerden, moeten die opstelling gekend hebben!

Terug naar onze journalist.

'De lezer raadt nu welke gedachte tijdens het bezoek aan dat museum bij ons opkwam... een gedachte die zich thans bij het lezen over de jaarmarkt te Lyon, weer opnieuw opdrong. Een soortgelijk museum als dat van Lyon kon en moest Tilburg ook hebben.'

Het is op dit punt, dat de schrijver verzuchtte: *'Wij hooren reeds de tegenwerping van kleinmoedigen en niet geloovenden.'*

De tweede gedachte, waar ik hier niet verder over uitweid, is de combinatie van het museum met de oprichting van een Tilburgsche Mis, of zoals nadien werd geschreven Tilburger Mis (verwijzend naar Leipziger Messe), een Tilburgse jaarmarkt.⁹

Beide initiatieven zouden volgens schrijver alleen gerealiseerd kunnen worden door *'gezamenlijk forsch optreden, kloeke daden'*. En de Tilburgers gingen voortvarend aan de slag. Twee personen stellen tweehonderd gulden ter beschikking voor de eerste kosten, een ander belooft 1000 gulden als de plannen tot verwezenlijking komen.¹⁰ In de Kamer van Koophandel brengt de president de zaak ter sprake. De burgemeester blijft niet achter. Hij stelt ruimte in het gemeentehuis ter beschikking voor een overleg van enige wijze heren ter voorbereiding van de eigenlijke vergadering, waarin de zaken hun beslag moeten krijgen. Er wordt een commissie benoemd van *'wijze heren'* om de plannen tot *'concrete voorbereidende voorstellen uit te werken.'* Het gaat inmiddels over drie plannen: een museum, een Tilburgsche Beurs voor het Zuiden en een Tilburger Mis van nationaal karakter.¹¹ En dan wordt het ineens stil. Geen bericht in de krant! Wat is er aan de hand? Ik kan het niet anders verklaren dan dat de aandacht zich verplaatst naar toenemende spanningen in de Tilburgse textiel. Het loopt uit tot een groot textielconflict in 1917, wat op haar beurt leidt tot grote verdeeldheid binnen de elite in de Tilburgse samenleving. En dan nog de Europese Oorlog, die steeds grimmiger wordt en ontelbare slachtoffers eist. Hoewel Nederland neutraal blijft, krijgt de oorlog steeds meer invloed op het dagelijks leven. De onzekere tijden zijn niet de goede voedingsbodem om met culturele initiatieven te komen, alle aandacht richt zich op de economie en politiek.

Een politieke epiloog

In de jaren twintig wordt de museumdiscussie opnieuw opgepakt. In 1924 wordt de Internationale

Weefdoek door L. Meelis
('Weefschool Tilburg'),
vervaardigd naar aanleiding
van het bezoek van prinses
Wilhelmina aan Tilburg op 18
mei 1895. (Coll. RHC
Tilburg).

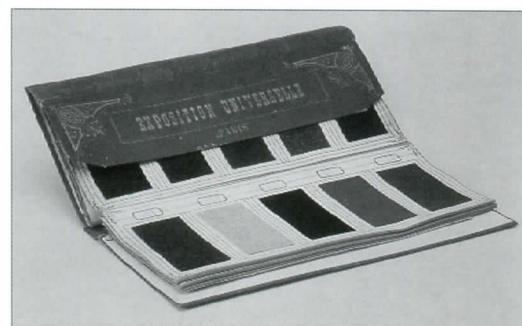
Tentoonstelling van Handel en Industrie in Tilburg georganiseerd. Er is een nagebouwde weverswoning te bezichtigen, welke tevens dienst doet als 'textielmuseum', met daarin diverse objecten opgesteld, onder andere een 'Portefeuille in rood linnen band met het opschrift EXPOSITION UNIVERSELLEPARIS 1878 ... Bestaande uit 8 klappen waarop geplakt zijn 70 genummerde en geprijsde stalen van stoffen van Tilburgse fabrikanten, ingezonden op bovengenoemde tentoonstelling.'¹² De tijd leek rijp om een textielmuseum of een historisch museum met als belangrijkste onderdeel de Tilburgse wollenstoffenindustrie op te richten. In zijn vergadering van 31 augustus 1925 besloot de gemeenteraad een commissie in te stellen 'ter bestudeering van de mogelijkheid en wenschelijkheid van de oprichting van een museum in deze gemeente.'¹³ Merkwaardig is dat niet meer nadrukkelijk over een Textielmuseum (of industriemuseum) werd gesproken, maar meer aan een algemeen museum of 'desnoods een Oudheidkamer' werd gedacht. In het land vond men dit vreemd. De cultuurhistoricus Johan Huizinga schreef, als voorzitter van de Rijkscommissie van Advies inzake de Musea: 'Wij zijn van mening dat een aan de textielnijverheid gewijd museum in Tilburg zeer zeker reden van bestaan heeft en ook zal blijken levensvatbaarheid te hebben.'¹⁴ In een oudheidkundig museum voor Tilburg zag men niets. Op 1 april 1927, precies elf jaar nadat de idee van een textielmuseum voor het eerst werd gelanceerd, werd aan de gemeenteraad een rapport door een museumcommissie overhandigd.¹⁵ Het werd slechts ter kennisgeving aangenomen! Een grote stilte. Er gebeurde niets. Hadden 'de kleinmoedigen en niet geloovenden' in de Tilburgse samenleving weer de overhand? Mogelijk, maar met een politiek motief. De initiatiefnemers voor een Textielmuseum moeten in die tijd gezocht worden in de kring rond P.M. Arts, de Nieuwe Tilburgsche Courant, de historisch publicist Lambert de Wijs en de in Tilburg populaire RK Volkspartij. In 1927 stelde misschien wel de grootste voor-

vechter van een Textielmuseum, Lambert de Wijs, zich kandidaat voor de gemeenteraad voor deze RK Volkspartij. Hij vond dat de RK Staatspartij 'met haar vele niet-Tilburgsche kandidaten' niet de plaatselijke belangen konden dienen. Alleen de RK Volkspartij met zijn 'rasechte Tilburgers' kon de traditie van de stad volgens hem beschermen.¹⁶ Doordat juist mensen uit deze groepering zich ijverden voor een Textielmuseum, moet het voor de RK Staatspartij, in Tilburg de grootste politieke partij in jaren twintig en dertig van de vorige eeuw, een goede reden geweest zijn om realisatie tegen te houden. Het zou teveel de belangen dienen van in hun ogen populistische tegenstrevers uit het kamp van de RK Volkspartij en de Nieuwe Tilburgsche Courant.

Pas na de oorlog van 1940-1945, met gewijzigde politieke verhoudingen zou in 1958 het Textielmuseum in Tilburg, naar voorbeeld van Lyon, haar poorten openen.

Noten

1. Nieuwe Tilburgsche Courant, 1 april 1916.
2. R. Peeters, De museumkwestie en de historische collectie Tilburg, in: *Miljoenen stukken en ontelbare bitjes, Kerntaken en archiefbeleid Gemeentearchief Tilburg 2001-2006* (Tilburg 2000), 2.
3. C. Gorisse red., *Tilburg, stad met een levend verleden* (Tilburg 2001), 352.
4. Ach lieve tijd, De boeiende historie van Tilburg, de Tilburgers en hun culturele leven, 17, 405.
5. Tilburgsche Courant, 30 december 1911.
6. Tilburgsche Courant, 23 augustus 1891.
7. H. van Doremalen, Tilburg en de nijverheidstentoonstellingen, in: *Tilburg*, jrg 8, nr 1, 7-8.
8. EDOUARD AYNARD, *fondateur du musée* (Les dossiers du Musée des Tissus / 4) (Lyon z.j.), 31-33.
9. Zie ingezonden brief van M. Victor Zwijsen Pr. Naast Tilburger Mis heeft hij het over een Industrie-Museum. Nieuwe Tilburgsche Courant, 8 april 1916.
10. Nieuwe Tilburgsche Courant, 5 april 1916.
11. Nieuwe Tilburgsche Courant, 18 april 1916.
12. Peeters, De museumkwestie, 2.
13. L.A.W. de Jong, *Wie, wat en hoe? Profiel van het Nederlands Textielmuseum verleden, heden en toekomst* (Tilburg 1978), 6.
14. Geciteerd in T. Wagemakers, *Polymuseum, Nederlands Textielmuseum voorbeeld van vernieuwing* (Rotterdam 1989), 60.
15. De Jong, *Wie, wat en hoe?*, 9.
16. Gorisse, *Tilburg*, 260. Ironisch detail: Weliswaar kwam zijn vader uit Tilburg, maar Lambert de Wijs zelf was in Leiden geboren! R. Peeters, *De straten van Tilburg* (Tilburg 1987), 187.

Stalen stof van de Tilburgse
inzending aan de
wereldtentoonstelling te
Parijs van 1878, een van de
eerste objecten (sinds 1924)
die deel uit maakte van de
historische collectie voor het
Tilburgs museum (Coll.
Nederlands Textielmuseum,
Tilburg).